

**ՆԵՐՍԷՍ ՊԱՏՐԻԱՐԷ
ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ**

Կ. ՊՈԼՍՈՅ

Ծննդեան 180 ամեակ

(1837-1884)

Հիմնադիր Կեդրոնական Վարժարանի
(130 ամեակ)

Դոկտ. Զաւէն Ա. Քինյ Արզումանեան

Նախընթացը

Կ. Պոլսոյ Հայոց նախկին պատրիարքներէն ամենէն երիտասարդն էր Ներսէս Արքեպիսկոպոս Վարժապետեան, որ նոյնպէս ամենէն երիտասարդը եղաւ անոնց եւ յաջորդներուն մէջ, որ կանխահաս կնքեց իր կեանքը 47 տարիքին՝ շաքարախտի հիւանդութեան հետեւանքով: Ներսէս Պատրիարք 19-րդ դարու երկրորդ կիսուն փայլեցաւ որպէս Հայ Եկեղեցւոյ եւ Ազգին նուիրեալ ամենէն կարկառուն հոգեւորականներէն մին, ծնած Կ. Պոլիս 1837-ին, որ 25 երիտասարդ տարիքին 1862 Հոկտեմբեր 13-ին ձեռնադրուեցաւ եպիսկոպոս Կիլիկեան Աթոռի Սիսի Կիրակոս Բ. Կաթողիկոսէն որպէս Թեմակալ Առաջնորդ Ատանայի: Ան եղաւ այն բացառութիւններէն, որոնք կանոնական դպրեվանքէ մը անցնելով հոգեւորականի յատուկ ուսում չստացան, այլ ուսուցչական ասպարեզէն բարձրացան հոգեւորական կարգի: Ներսէս Պատրիարք յաջորդեց Սկրտիչ Խրիմեան Կ. Պոլսոյ Պատրիարքին եւ մեծ ազդեցութիւն ու մասնակցութիւն բերաւ Հայոց Ազգային Սահմանադրութեան խմբագրութեան մէջ, որ 1863 Մարտ 17-ին

պետական վաւերացում ստացաւ Օսմանեան Կայսրութեան Բարձր Դուռէն:

Առաջնորդ եւ Պատրիարք

Որպէս Թեմակալ Առաջնորդ, Ներսէս Եպիսկոպոս Վարժապետեան Կիլիկեան Աթոռի պատուիրակութեան երկու պատգամաւորներէն մին ընտրուելով, Մայր Աթոռ մեկնեցաւ մասնակցելու 1866 թուի Սեպտեմբեր 15-ի Ազգային-Եկեղեցական Ժողովին, որ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս պիտի ընտրէր Կ. Պոլսոյ նախկին Պատրիարք Տ. Տ. Գեորգ Դ. Քերեստեան Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը: Էջմիածնէ վերադարձին Ներսէս Եպիսկոպոս Առաջնորդ ընտրուեցաւ Նիկոմիդիոյ (Իզմիդ) թեմին, եւ շուտով, երբ Սկրտիչ Խրիմեան Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Ազգային Սահմանադրութեան հետ հաշտ չըլլալով պետութեան՝ իր հրաժարականը կը ներկայացնէր, Ներսէս Եպիսկոպոս Վարժապետեան կ'ընտրուէր Պատրիարք Կ. Պոլսոյ Հայոց, հակառակ իր խնդրանքին որ իր անունը վերցնեն թեկնածուներու ցանկէն՝ առողջական պատճառներով: Ներսէս Եպիսկոպոս կանուխէն կը տառապէր շաքարախտ: Իր Կ. Պոլսոյ Պատրիարք ընտրութիւնը Օսմանեան կայսրութենէն կը վաւերացուէր 1874 Մայիս 6-ին: Տասնիններորդ դարու միակ Պատրիարքը եղաւ որ վախճանեցաւ իր պաշտօնին վրայ ուղիղ տասնամեակ մը ետք:

Մայր Աթոռը, Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնն ու Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնը յայտնելով իրենց ուրախութիւնն ու շնորհաւորութիւնները, Ներսէս Պատրիարք կը ձեռնարկէր իր գործին: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գեորգ Դ. Մայր Աթոռէն զինք կ'ողջունէր որպէս «իր աջ բազուկը»: Կիլիկեան Աթոռի միաբան եպիսկոպոս ըլլալուն, Մայր Աթոռ հարկ էր երթալ ու դառնալ միաբան Մայր Աթոռի, որուն նկատմամբ Գեորգ Դ. Կաթողիկոս խիստ ընթացք որդեգրած էր որ նման պարագաներու Մայր Աթոռէն դուրս ձեռնադրուած եպիսկոպոսներ, եթէ Մայր Աթոռի թեմերուն մէջ պիտի ծառայէին, իրենց ուխտը կատարէին Իջման Սեղանին առջեւ, ստանալով եմփորոն, մատանի եւ խոյր՝ իր հաստատած «Կանոն Վաւերացուցանելոյ» արարողակարգին համաձայն որ իրմէ ետք աւելորդ եւ անգործադրելի նկատուեցաւ:

Ամնիջական Գործեր

Այս բոլորով հանդերձ, կարելու է անյետաձգելի ամնիջական գործեր, տնտեսական ու վարչական խնդիրներ, կը սպասեն նորընտիր Պատրիարքին, որոնց մէջ կային Պատրիարքարանին յետնալ պարտքերը: Անոնց համար բարերարներ պիտի գտնէր, իսկ միւս կողմէ կար Աղբամարի Կաթողիկոսութեան խնդիրը՝ Խաչատուր Շիրոյեան Կաթողիկոսի անձին դէմ կատարուած ամբաստանութեամբ:

Հակառակ իր վատառողջ վիճակին, Ներսէս Պատրիարք յաջողեցաւ տագնապները լուծել, նախ երկու բարերարներ գտնելով, մին Եգիպտոսէն՝ Աբրահամ Երամեան, եւ միւսը Պոլսէն՝ ճարտարապետ Սարգիս Պալեան, որոնք մեծ գումարներ յատկացուցին Պատրիարքութեան, բերեցնելով անոր տնտեսական ծանր կացութիւնը: Իսկ Աղբամարի պարագային ընկնելով զայն Պատրիարքարանի Ազգային Ժողովին կողմէ, ջնջել կու տար Շիրոյեանի դէմ եղած անտեղի ամբաստանութիւնը եւ առ այդ պետութեան կը տեղեկացնէր անհրաժեշտ դիմումը:

Աղբամար նոյնիսկ չէր ճանչցուէր Մայր Աթոռէն, եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գեորգ Դ. խիստ վերաբերմունք ցոյց կու տար անոր նկատմամբ ու կը պահանջէր Աթոռին գոյութենէ դադրիլն ու Հայ Եկեղեցւոյ նուիրապետութեան միացեալ վերականգնումը կը հետապնդէր: Հոս եւս Ներսէս Պատրիարքի դերը մեծ եղաւ, երբ կրցաւ Շիրոյեան Կաթողիկոսին հաւատարմութեան ուխտ ստորագրել տալ եւ ուղարկել Մայր Աթոռ: Աղբամարի Կաթողիկոսութիւնը արդէն վերջ կը գտնէր 1895 թուականին Շիրոյեան Կաթողիկոսի վախճանումով:

Սան Սթեֆանոյէն Պերլին

Ներսէս Պատրիարքի օրով հայութեան սփոփանքի փոխարէն փորձանք կը դառնար երոպական ատենաներու առջեւ զաւառի հայոց բարենորոգութեան խնդիրը, նախ Կ. Պոլսոյ արուարձան Սան Սթեֆանոյի (Եշիլքէօյ), եւ ապա Գերմանիոյ Պերլինի զոյգ Համաժողովներուն առջեւ՝ հակառակ ակնկալուած յուսատու ելքին: Ներսէս Պատրիարք կարողացաւ խնդիրը Օրակարգի 16-րդ յօդուածի միջոցաւ ներմուծել առաջին ատենա-

մին առջեւ, ուր ինք անձամբ գնաց հանդիպելու ռուս Եպարգոս Նիկողային, որ բանակին գերագոյն հրամանատարն էր, եւ իր փոխանորդին, ներկայացնելով հայոց կրած տառապանքը քիւրտերու եւ ռուս չէրքէզ ցեղախումբին կողմէ: Սան Սթեֆանոյի դաշինքը կնքուեցաւ 1878 Մարտ 3-ին, եւ առաջին անգամն ըլլալով հայ դատը երոպայի ուշադրութեան յանձնուեցաւ:

Յիշեալ դաշնագրով Ռուս Կայսրութիւնը Թուրքիոյ վեց վիլայէթներու հայոց վրայ պաշտպան պիտի կանգնէր: Սոյն համաձայնութեան սակայն Անգլիա հակառակեցաւ, չարտօնելով ռուս ազդեցութիւնը Թուրքիոյ վրայ, եւ Երոպայի այլ պետութիւններու աջակցութեամբ միասնաբար չեզոքացուց հայոց ի նպաստ եղած դիմումը: Անուններ՝ Անգլիոյ վարչապետ Տիլդրայլի եւ Գերմանիոյ վարչապետ Պիլզնարք տխուր դեր կատարեցին եւ հայոց պետականութեան արգելք հանդիսացան իրենց քաղաքական հաշիւները փնտռելով:

Նոյն տարւոյն Յունիսի 13-ին երկրորդ ատենանը Պերլինի մէջ պիտի ընկեր հարցը, վերատեսութեան ենթարկելով Սան Սթեֆանոյի մնացորդացը: Բարդ էր կացութիւնը քանի որ Ներսէս Պատրիարք բոլոր պետութեան հաւանութիւնը պիտի ստանար, ինչպէս նաեւ երոպայի ազգերուն խիղճը պիտի կրկին արնցնէր հայկական բարենորոգութեան խնդիրին բարոք իրականացումը յուսալով: Այս բոլորը Ներսէս Պատրիարք կարողացաւ

կատարել, եւ Պերլին ուղարկեց պատգամատրութիւն մը նախկին Պատրիարք Ակրտիշ Խրիմեան Արքեպիսկոպոսի գլխատրութեամբ յայտնի ազգայիններով՝ Խորեն Եպիսկոպոս Նարպէյ, Մինաս Չերազ, եւ Ստեփան Փափագեան, որոնց յոյս յայտնեցին, եւ սակայն Պերլինի մէջ օրակարգին յօդուածը շրջեցին, ու յետաձգեցին որպէս թիւ 61-րդ յօդուած: Խրիմեան Հայրիկ Պերլինէն ձեռնունայն վերադարձին, «Թուղթ շերեփի» օրինակով բացատրեց հայոց ապարդիւն ներկայութիւնը, մինչդեռ միւս ազգերը Համաժողովին «երկաթէ շերեփ գործածելով հարիսան լեցուցին իրենց ամաններուն մէջ»:

Մաղաքիա Օրմանեանի Վերադարձը

Ներսէս Պատրիարքի օրով, 1879 թուին, երբ Մաղաքիա Վարդապետ Օրմանեան իր հետետրոյններով որոշեցին կաթողիկ եկեղեցին բաժնուիլ եւ վերադառնալ Հայաստանեայց Մայր Եկեղեցւոյ գիրկը, Օրմանեան անձամբ կը դիմէր Հայոց Պատրիարքարան ու իր խնդրանքը կը մատուցանէր Ներսէս Պատրիարքին: Իմաստուն Պատրիարքը առանց տարակուսելու կ'ընդունէր դիմումը եւ նոյն օրն իսկ ծայրագոյն վարդապետի աստիճաններ կը շնորհէր Օրմանեանի: Եօթանասունեփնգ աշխարհականներու խումբ մը կը միանային Հայոց Պատրիարքութեան, եւ Օրմանեան իսկոյն պաշտօնի կը կոչուէր որպէս քարոզիչ: Հայ Եկեղեցւոյ համար հետագային Մաղաքիա Արքեպիսկոպոս Պատրիարքի դիրքն ու դերը առաւելագոյնս պիտի արդարացնէին Ներսէս Պատրիարքի անկաշկանդ եւ անմիջական հովանաւորութիւնը:

Ներսէս Վարժապետեան Ընտրեալ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

1882-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի մէջ կը վախճանէր Տ.Տ. Գեորգ Դ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը: Յաջորդ Կաթողիկոսի ընտրութեան համար միայն Ներսէս Պատրիարք Վարժապետեան արժանի կը նկատուէր ազգին կողմէ: Իր բացակայութեան եւ հակառակ իր կամքին եւ վատառողջ վիճակին, Մայր Աթոռի Ազգային-եկեղեցական Համագումարը 1884 Մայիս 9-ին զինք կ'ընտրէր Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց եւ Ռուսաց Կայսրն ալ կը վաւերացնէր: Սակայն իր

կրկնակի հրաժարականներն ու վերահաս վախճանը նոյն տարին վերջ տուին ազգին փափաքին:

Կեդրոնական Վարժարանը

Պոլսոյ Կեդրոնական Վարժարանը իր հիմնադրութեան 130 ամեակը կը տօնէ այս տարի (1886-2016)՝ վկայելով սերունդներու հայ որակաւոր մշակներու պատրաստութեան սեպուի գործը: Կեդրոնական Վարժարանի յղացողն ու հիմնադիրը եղաւ Ներսէս Պատրիարք Վարժապետեան, որ 1882 Դեկտեմբեր 16-ին հրաւիրելով բարերարներ ու մտաւորականներ միասնաբար հաստատեցին Պատրիարքին ծրագիրը եւ գործի լծուեցան: Ներսէս Պատրիարք գիտնալով որ իր վատառողջ վիճակով պիտի չկարենար գլուխն անցնիլ այդ մեծ գործին, նախապատիւ համարեց կտակով մը հաստատել վարժարանը: Առ այդ 1885-ին «Ներսէս Պատրիարք Վարժապետեան Հիմնադրամը» հաստատուեցաւ՝ առաջին գործադիր մարմինն ալ նշանակուելով, որոնք էին, Աբիկ Ունճեան, Ա. Կունդ, Մ. Եսայեան, Հ. Յակոբեան, Գ. Նորատունկեան, Ա. Կիւլպէնկեան, եւ Տ. Կիւմիշկետեան: Անդրանիկ հոգաբարձուները վերեւ յիշալներն էին, առաւել Ա. Հաճեան, Տ. Բարաղամեան, Կ. Սվաճեան, Հ. Թորոսեան, Մինաս Չերազ (Տնօրէն) եւ Հ. Եւսուֆեան:

Կեդրոնական Վարժարանը իր դռները բացաւ Ներսէս Պատրիարք Վարժապետեանի վախճանումէն երկու տարի ետք՝ 1886 թուին 64 արական ուսանողներով, (շատ աւելի ուշ Վարժարանը երկսեռ եղաւ), եւ եօթ տարի ետք, 1891-ին, Կեդրոնականը ընծայեց 18 առաջին շրջանաւարտները: Կեդրոնական Վարժարանի հարիւրամեակը հանդիսատրապէս տօնուեցաւ մօտիկ անցեալին, երբ արժանատր սաներէն մտաւորական ուսուցիչ Նուրիան Ուզունեան, այժմ հանգուցեալ, Մոնթրէալի մէջ հրատարակեց յիշարժան Յուշամատեան մը: Այսօր Կեդրոնական Վարժարանը իր առաքելութեան մէջ կը մնայ հաստատ եւ պատուաբեր յօրինակ այլոց ի յիշատակ հիմնադիր Երանշահորի Ներսէս Պատրիարք Վարժապետեանի:

